

SEC VIII.	Deriváty uhľovodíkov
SEC VIII.4.3	Amíny

Cieľové požiadavky:**Obsahový štandard:** Amíny**Výkonový štandard:**

- Rozlíšiť a pomenovať skupiny derivátov uhľovodíkov na základe charakteristickej skupiny $-NH_2$,
  - Uviesť príklady amínov.
  - Zaradiť danú zlúčeninu (podľa názvu alebo vzorca) do jednotlivých skupín derivátov uhľovodíkov.
  - Utvoriť názov a napísať vzorec derivátov odvodených od benzénu a alkánov $C_1 - C_{10}$ s maximálne jednou funkčnou skupinou uvedenou vyššie.
  - Napísať vzorce a uviesť triviálne názvy derivátov uhľovodíkov: anilín
  - Uviesť, ako vplyva prítomnosť funkčnej skupiny v molekule na fyzikálne a chemické vlastnosti a reaktivitu derivátu (indukčný a mezoméry efekt).
  - Aplikovať princípy priebehu S_R , S_E , S_N , A_E , A_N reakcií a efektov (Markovnikovovo pravidlo, vplyv prvého substituenta pri orientácii na benzénové jadro) pri určovaní priebehu reakcií konkrétnych uhľovodíkov a ich derivátov.
  - Určiť polaritu väzieb primárnych, sekundárnych a terciárnych amínov a porovnať ich acidobázické vlastnosti s amoniakom.
  - Opísať základné metódy prípravy amínov
- Dusíkaté deriváty uhľovodíkov, ktoré vznikajú nahradením jedného, dvoch alebo troch atómov vodíka v amoniaku alkylovým/ arylovým zvyškom -R/-Ar

Rozdelenie

podľa počtu nahradených vodíkov v amoniaku	a. primárne	vznikajú nahradením jedného atómu vodíka v NH_3
	b. sekundárne	vznikajú nahradením dvoch atómov vodíka v NH_3
	c. terciárne	vznikajú nahradením všetkých atómov vodíka v NH_3

Názvoslovie**A. Skupinové**

a. ak amino skupina je hlavnou skupinou

b. ak amino skupina nie je hlavnou skupinou

B. Triviálne- väčšinou cyklické amíny, napr. piperidín, pyrol, pyrimidín

Vlastnosti

A.Fyzikálne vlastnosti

Skupenstvo

1. Nižšie- plynne, štipľavý zápach po amoniaku
2. Stredné- kvapalné, nepríjemný zápach
3. Vyššie- tuhé, bez zápachu

Rozpustnosť- nižšie vo vode rozpustné (tvoria vodíkové mostíky), s rastúcou Mr rozpustnosť klesá

TV a TT- vyššie u primárnych a sekundárnych amínov oproti zodpovedajúcim uhľovodíkom (vodíkové väzby)- terciárne nie

Iné- aromatické amíny- toxické, vstrebávajú sa cez kožu, karcinogénne

Chemické vlastnosti

Závisia:

1. od charakteristickej skupiny -NH_2
2. Počet a charakter uhľovodíkových zvyškov

Polarita

- Väzba C- N polárna, málo polarizovateľná → malá schopnosť zániku väzby

Prítomnosť voľného elektrónového páru na N

1. Nukleofilné vlastnosti amínov- nukleofilné činidlá pri reakciách so zlúčeninami s elektrofilným charakterom

2. Zásaditý charakter (Brönstedové zásady)- v kyslom prostredí vznik **amóniových solí**

Porovnanie zásaditosti amínov

Porovnanie nukleofilnosti amínov

Príprava amínov

1. z nitrozlúčenín (katalýza Fe, HCl alebo Ni a t)
2. z amidov kyselín (vodíkom)
3. z alkoholov (amonolýzou)- katalýza oxidom toričitým
4. S_N z alkylhalogenidov

Typické reakcie

1. reakcie s kyselinami
  - Viažu kyselinou uvoľnený protón vodíka H⁺ (*zásaditejšie amíny reagujú aj so zriedenými kyselinami*)
  - Tvorba **amóniových solí** (*organická podoba amónnych solí*)

hydrolýza solí amínov

a. s vodou

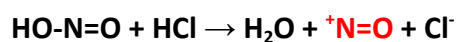
b. s NaOH

2. Reakcia s halogénderivátmi

- Vznik **amóniových solí** a ich rozklad na amíny
- Z primárnych amínov → sekundárne, zo sekundárnych → terciárne

3. Reakcia s kyselinou dusitou- Diazotácia (S_N)

- Na rozlíšenie primárneho, sekundárneho a terciárneho amínu
- Priama substitúcia aminoskupiny nemožná
- pôsobením alkalického dusitanu v prostredí silnej HCl vzniká HNO_2 , z HCl a HNO_2 vzniká **nitrozóniový kation** $^+\text{N}=\text{O}$

- Kation reaguje ako Lewisová kyselina s voľným elektrónovým párom aminoskupiny
- Vznikajú **diazóniové soli** (*nestále reaktívne, ľahko odštiepujú N_2 , rozkladajú sa na karbkation, ktorý sa stabilizuje:*
  1. nukleofilnou substitúciou (H_2O) za vzniku alkoholu
  2. elimináciou ($-\text{H}_2$)- vznik alkénov
    - Využívajú sa v organickej syntéze na výrobu – **azofarbív**

a. primárne amíny

b. sekundárne- vznik N-nitrozoamínov

c. terciárne – nereagujú

d. arylamíny- vznik diazóniových solí (*stálejšie kvôli konjugácii jadra s trojitou väzbou*)

4. kopolácia S_E

- Reakcia diazóniových solí (*slabé elektrofilny*) s aromatickými amínmi alebo fenolmi (s *elektrodonornými substituentami*)
- vznik syntetických farbív- **azozlúčenín (diazénov)** - **azofarbív** (*azobenzén, metyloranž, alizárínová žltá*)
- azoskupina skupina spôsobujúca farebnosť zlúčeniny (chromatofór)- je -N=N-

5. Elektrofilné substitúcie arylamínov- do polohy o,p

Najvýznamnejšie amíny

Metylamín

- Bezfarebný horľavý nepríjemne zapáchajúci plyn, vzniká pri rozklade bielkovín
- Spôsobuje charakteristický zápach rybieho mäsa (*spolu s dimetyl a trimetylamínom*)

Využitie- výroba liečív (*adrenalin*), kofeínu, insekticídov, fungicídov

Etylamín

- Vzniká rozkladom bielkovín a rýb
- Využitie-** výroba antimariarik, herbicídov

Prikvapkaním octu alebo citrónu na rybie mäso vznikne amóniová soľ, ktorá nezapácha

Hexametyléndiamín

Využitie- výroba polyamidových vlákien (silón, nylon)

Tetrametyléndiamín(Putrescín), Pentametyléndiamín(Kadaverín)

- Vznik rozkladom bielkovín pri hnutí mäsa , toxické (mŕtvolné jedy)

Využitie- putrescín je predstaviteľ biosyntézy polyamidov(rastovoregulačný, antistresový efekt v rastlinnom a živočíšnom tele)

Anilín (Fenylamín)

- Bezfarebná toxická olejovitá kvapalina, nepríjemný zápach, na vzduchu sa sfarbuje do žltá, čierna, súčasť čiernouhoľného dechtu, silne toxický(rozpad erytrocytov- anilínová rakovina)

Využitie- výroba farbív a liečív, antioxidantov, farbiva indiga

Prírodné amíny- adrenalin, acetylcholin, alkaloidy (*chinín, nikotín, morfín, kodeín, heroín*), heterocyklické zlúčeniny (*pyrol, pyrimidín..*)